IL-PAPA FRANĠISKU FL-ART IMQADDSA

Noel Muscat ofm

Fil-jiem 24 – 26 ta' Mejju 2014, Papa Franġisku ġie f'pellegrinaġġ fl-Art Imqaddsa, biex ifakkar il-50 anniversarju mil-laqgħa storika bejn il-Papa Pawlu VI u l-Patrijarka Ekumeniku Athenagoras I ta' Kostantinopli fil-5 ta' Jannar 1967. Kien pellegrinaġġ qasir ta' tlitt ijiem, imma intens fil-laqgħat u ċelebrazzjonijiet li l-Papa wettaq fi tliet pajjiżi differenti, fil-Ġordanja, fil-Palestina u f'Israel.

Il-Papa fil-Ġordanja

Il-Papa ħalla Ruma filgħodu tas-Sibt 24 ta' Jannar b'titjira mill-ajruport ta' Fiumicino diretta lejn l-ajruport Queen Alia ta' Amman, fil-Ġordanja. Mal-wasla tiegħu ġie milqugħ mir-Re tal-Ġordanja Abdullah II. Minn hemmhekk il-Papa u r-Re baqgħu sejrin lejn il-palazz irjali f'Amman, fejn il-Papa kellu laqgħa kordjali mar-Re u mal-familja tiegħu. Fiż-żjarat kollha tiegħu l-Papa kien akkumpanjat minn segretarju u interpretu personali fil-persuna ta' Patri Silvio Rogelio De La Fuente, Franġiskan tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa, li attwalment jinsab fil-Kurja Ġenerali tal-Ordni Franġiskan f'Ruma.

Il-Papa wera l-apprezzament tiegħu lejn ir-Re u l-gvern tal-Ġordanja għall-atmosfera ta' tolleranza reliġjuża li teżisti f'dan il-pajjiż b'maġġoranza Musulmana, fejn l-Insara huma rrispettati u fejn hemm libertà ta' kult u kura tal-fdalijiet arkeoloġiċi antiki Kristjani tal-era Biżantina.

Mill-palazz irjali l-Papa baqa' sejjer lejn l-iStadium ta' Amman, fejn fl-4 pm iċċelebra Quddiesa quddiem 30 elf parteċipant, bil-preżenza ta' diversi kardinali u isqfijiet, fosthom il-Patrijarka Latin ta' Ġerusalemm Fouad Twal, li l-Insara Kattoliċi tal-Ġordanja jaqgħu taħt il-ġurisdizzjoni tiegħu.

Wara l-Quddiesa l-korteo papali baqa' sejjer lejn ix-xatt tax-xmara Ġordan fis-sit arkeoloġiku li jfakkar il-post tal-Magħmudija ta' Ġesù f'Betanja 'l hemm mill-Ġordan, magħruf bħala el-Makhtas. Dan, fil-fatt, hu l-post oriġinali tal-Magħmudija, li seħħet fuq ix-xaqliba tal-lvant tax-xmara Ġordan skont Ġwanni 1,28. F'dan il-post l-awtoritajiet Ġordani taw permess lil diversi Knejjes Insara biex jibnu knejjes u monasteri, fejn eluf ta' pellegrini u viżitaturi jaslu ta' kuljum biex jitolbu u jmissu b'idejhom ix-xmara qaddisa li fiha niżel Ġesù. Il-Papa waqaf għal ftit mumenti ta' skiet ħdejn l-ilma, f'atteġġjament ta' talb u

Il-Papa mal-wasla tiegħu fil-Ġordanja

Il-Papa fl-Istadium ta' Amman

Il-Papa max-Xmara Ġordan

riflessjoni. Wara hu ġie akkumpanjat personalment mir-Re Abdullah lejn il-post fejn qed tinbena l-knisja Kattolika tal-Patrijarkat Latin ftit bogħod mix-xmara. F'dan il-post il-Papa kellu laqgħa speċjali mar-rifuġjati u ma' persuni b'diżabilità. Fil-waqfa tiegħu fil-Ġordanja l-Papa Franġisku irringrazzja lill-awtorijiet u lill-poplu tal-Ġordanja tas-sens ta' merħba ta' eluf ta' rifuġjati, l-aktar mill-gwerer tal-Iraq u tas-Sirja.

B'dan il-ġest ta' karità l-Papa Franġisku temm l-ewwel jum tal-pellegrinaġġ tiegħu fl-Art Imqaddsa. Ma ninsewx li l-Ġordanja tagħmel ukoll parti mill-Art Imqaddsa, għax fiha wieħed isib diversi tifkiriet u siti bibliċi. Fil-Ġordanja l-Franġiskani tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa għandhom Kulleġġ f'Amman u speċjalment il-kunvent u s-santwarju ta' San Mosè fuq il-Muntanja Nebo. Dan il-post, li fih diversi fdalijiet arkeoloġiċi

Biżantini ta' monasteri u knejjes, u minn fejn sa mill-1933 il-Franġiskani jmexxu kampanji ta' skavi f'siti Kristjani fil-Ġordanja, ma kienx possibbli li l-Papa jżuru din id-darba, għalkemm kienu żaruh il-Papa San Ġwanni Pawlu II fis-sena 2000 u l-Papa Benedittu XVI fl-2009. Il-Franġiskani issa se jinawguraw il-knisja ġdida li tkopri l-fdalijiet tal-knisja Biżantina tas-seklu 4 li dwarha titkellem il-pellegrina Egeria.

Il-Papa fil-Palestina

Nhar il-Ħadd 25 ta' Mejju, fit-8.30 am il-Papa telaq bil-ħelikopter mill-ajruport Queen Alia ta' Amman dirett lejn Betleħem, fejn wasal fid-9.20 am. Għall-ewwel darba fi żjara papali, il-Papa ma daħalx fil-Palestina, li tagħha Betleħem hi parti, billi għadda minn Israel, imma ġie direttament mill-Ġordanja. Barra mill-prattiċità ta' dan il-vjaġġ, bosta ikkumentaw dan il-ġest bħala rikonoxximent impliċitu, min-naħa tal-Vatikan, tar-rieda tal-Palestinjani li jiddikjaraw l-iStat sovran tagħhom. Il-Papa ġie milqugħ mill-President tal-Palestina Mahmoud Abbas, u mbagħad baqa' sejjer dritt lejn il-palazz presidenzjali għad-diskorsi ta' merħba formali u għal-laqgħa mal-gvern tal-Awtorità Palestinjana.

Wara l-laqgħa mal-mexxejja politiċi tal-Palestina, il-Papa mar lejn il-Pjazza tal-Maxtura quddiem il-Bażilika tan-Nativitá f'Betleħem, fejn fil-11 am iċċelebra l-Quddiesa quddiem eluf ta' Insara li ġew minn diversi partijiet. Din id-darba l-Papa ma setax imur fil-Galilija, u għalhekk ħafna Insara mill-Galilija, fejn tgħix il-maġġoranza tal-Insara, niżlu vjaġġ ta' tliet sigħat u fuqhom lejn Betleħem biex ikunu jistgħu jassistu għall-Quddiesa u jaraw il-Papa. Kien hemm preżenti wkoll rappreżentanza żgħira ta' Insara minn Gaza, li tħallew joħorġu mill-awtoritajiet militari Israeljani biex jiġu għall-Quddiesa.

Wara l-Quddiesa l-Papa baqa' sejjer lejn Casa Nova, qrib il-kunvent tal-Franġiskani f'Betleħem, fejn waqaf jiekol flimkien mal-komunità Franġiskana u ma' familji oħrajn mill-Palestina. Kien mument ta' ferħ kbir għal dawk kollha li kellhom ix-xorti jaraw lill-Papa mill-qrib u jsellmulu, speċjalment il-Franġiskani li nġabru flimkien fil-knisja parrokkjali ta' Santa Katerina "ad Nativitatem" biex jieħdu ritratt ta'tifkira mal-Papa. Wara l-ikel il-Papa niżel jitlob fis-skiet fil-Grotta tan-Nativitá quddiem il-post tat-twelid tal-Mulej Ġesù u l-post tal-Maxtura.

Fit-3.20 pm Papa Franġisku mar fil-Phoenix Centre tal-Kamp tar-Rifuġjati ta' Deheisheh, fejn kellu laqgħa sempliċi mit-tfal Palestinjani li jgħixu fil-kampijiet tar-rifuġjati ta' Betleħem, partikularment

Il-Papa mal-ħajt tas-separazzjoni

Il-Papa jbus il-Blata tal-Unzjoni

f'Deheisheh, Aida u Beit Jibrin. Wara din il-laqgħa l-Papa reġa' lura lejn il-ħelikopter, fejn sellimlu l-President Mahmoud Abbas. F'ġest spontanju u profetiku, tipiku ta' Papa Franġisku, il-korteo papali waqaf quddiem il-ħajt ta' sigurtà li jifred il-Palestina minn Israel. Il-Papa niżel mill-karozza u għal ftit minuti waqaf imiss b'idejh il-ħajt imponenti tal-konkrit u talab fis-skiet għad-don tal-paċi u għall-jum li fih jaqgħu l-firdiet kollha bejn il-popli li jgħixu fl-Art Imqaddsa. Fl-4 pm il-ħelikopter tar minn Betleħem u ħareġ mill-Palestina biex iwassal lill-Papa fl-ajruport internazzjonali ta' Ben Gurion f'Israel.

Il-Papa f'Israel u f'Ġerusalemm

Fl-4.30 pm il-ħelikopter niżel fl-ajruport ta' Ben Gurion, fejn il-Papa sab jilqgħuh l-ogħla awtoritajiet tal-iStat ta' Israel, fosthom il-President Shimon Perez u l-Prim Ministru Benjamin Netanyahu, flimkien mal-kapijiet reliġjużi tad-diversi Knejjes Insara. Il-Papa sellem lill-President u lill-Prim Ministru Israeljan, u spjega l-iskop taż-żjara tiegħu fl-Art Imqaddsa, biex ifakkar il-laqgħa ekumenika ta' 50 sena ilu u biex jagħmel pellegrinaġġ fuq il-Postijiet Qaddisa.

Malli spiċċaw il-formalitajiet tal-merħba tal-Papa, dan reġa' tela' fil-ħelikopter li wasslu Ġerusalemm, fejn niżel fuq Mount Scopus, l-għolja li tiddomina l-belt ta' Ġerusalemm maġenb l-Għolja taż-Żebbuġ. Il-fatt li l-Papa daħal fl-ajruport qabel wasal Ġerusalemm kien importanti biex b'hekk il-Papa jiġi milqugħ b'mod uffiċjali fl-iStat ta' Israel, b'sens ta' rikonoxximent għad-dritt ta' Israel li jeżisti bħala Stat indipendenti bi fruntieri żguri kif imfassla mill-komunità internazzjonali. Lill-President u Prim Ministru fakkarhom kif il-Vatikan ilu 20 sena li bena relazzjonijiet diplomatiċi tal-ogħla livell ma' Israel.

Mill-Mount Scopus il-korteo papali baqa' sejjer ftit bogħod fin-niżla tal-Għolja taż-Żebbuġ, fis-sede tad-Delegazzjoni Apostolika Vatikana f'Ġerusalemm. Hemmhekk, fejn hemm ukoll ir-residenza tad-Delegat Apostoliku għal Ġerusalemm u l-Palestina u Nunzju għal Israel Monsinjur Giuseppe Lazzarotto, Papa Franġisku kellu laqgħa inizjali mal-Patrijarka Ekumeniku ta' Kostantinopli Bartolomeo. L-istess ġest kien għamlu Pawlu VI 50 sena ilu mal-

Patrijarka Athenagoras I. Waqt din iċ-ċerimonja ż-żewġ kapijiet reliġjużi, suċċessuri tal-Appostli Pietru u Andrija, iffirmaw dikjarazzjoni komuni dwar il-frott tad-djalogu ekumeniku li seħħ f'dan l-aħħar nofs seklu bejn il-Knisja Kattolika u l-Knisja Griega Ortodossa.

B'siegħa tard fil-programm, fit-8 pm, Papa Franġisku wasal fil-Belt il-Qaddisa ta' Ġerusalemm għall-quċċata tal-pellegrinaġġ tiegħu, jiġifieri l-laqgħa ekumenika fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Din kienet ġrajja unika li seħħet għall-ewwel darba fl-istorja.

Għad-daqq itarrax tal-qanpiena l-kbira tal-kampnar tal-Griegi Ortodossi, Papa Franġisku, akkumpanjat mill-Kustodju tal-Art Imqaddsa, Patri Pierbattista Pizzaballa, u l-Patrijarka Bartolomeo, akkumpanjat mill-Patrijarka Grieg Ortodoss ta' Ġerusalemm, Theophilos III, iltaqgħu u taw lil xulxin it-tgħannieqa tal-paċi quddiem il-bitħa tal-faċċata tal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Minn hemm huma daħlu flimkien fil-Bażilika, fejn ġew milqugħin fil-bieb mit-tliet superjuri tal-komunitajiet li jufficjaw il-Bażilika, il-Griegi Ortodossi, il-Franġiskani, u l-Armeni Ortodossi. Flimkien imbagħad daħlu fil-Bażilika u waqfu għal ftit mumenti ta' talb għarkupptejhom quddiem il-Blata tal-Unzjoni. Imbagħad ġew akkumpanjati għall-podium li tlesta apposta quddiem l-Edikola tal-Qabar ta' Kristu, fejn kellha ssir iċ-ċelebrazzjoni ekumenika.

Il-laqgħa ekumenika kienet waħda sempliċi imma sinifikattiva. Kien hemm żewġ korijiet, wieħed Grieg u l-ieħor Latin, tal-Franġiskani, li kantaw innijiet liturġiċi mil-liturġija Biżantina u minn dik Rumana. Iċ-ċelebrazzjoni bdiet b'tislima mill-Patrijarka Theophilos III f'isem il-kapijiet reliġjużi tal-Knejjes Insara li huma preżenti fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Wara żewġ djakni, wieħed Grieg u l-ieħor Franġiskan, kantaw il-Vanġelu tar-Risurrezzjoni minn evanġeljarji li kienu tqiegħdu fuq il-Qabar ta' Kristu. Saru diskorsi mill-Patrijarka Ekumeniku

Il-Papa mal-Kustodju

Il-Papa jqiegħed it-talba tal-Missierna fil-ħajt tal-Punent

Bartolomeo u minn Papa Franġisku, li mbagħad talbu flimkien il-Missierna bit-Taljan u taw lil xulxin il-bewsa tal-paċi. Fl-aħħar nett il-Papa u l-Patrijarka Ekumeniku daħlu flimkien biex jitolbu fis-skiet fil-Qabar ta' Kristu. Minn hemm huma ġew akkumpanjati mill-kapijiet reliġjużi lejn il-Kalvarju fejn waqfu għal ftit mumenti ta' talb quddiem il-Blata tal-Golgota, qabel ma ħarġu mill-Bażilika biex marru flimkien fil-Patrijarkat Latin għaċ-ċena.

It-Tnejn 26 ta' Mejju kien l-aħħar jum tal-pellegrinaġġ ta' Papa Franġisku fl-Art Imqaddsa. Bħal kull vjaġġ papali ieħor anke dan ta' Papa Franġisku kellu l-iskop li jkompli d-djalogu inter-reliġjuż tal-Kristjani maż-żewġ reliġjonijiet prinċipali tal-Art Imqaddsa, jiġifieri r-reliġjon Lhudija u dik Musulmana. Għal dan l-iskop Papa Franġisku għamel ġest tassew profetiku meta ried li jkun akkumpanjat minn żewġ esponenti ta' dawn ir-reliġjonijiet li huma ħbieb

Il-Papa fil-Yad Vashem

tiegħu personali mill-Arġentina, Rabbi Abraham Skorka u Imam Sheik Omar Abboud. Filgħodu fit-8.15 il-Papa beda l-ġurnata bi żjara ta' kortesija lill-Gran Mufti ta' Ġerusalemm fis-sala tal-Gran Kunsill tal-Moskej fuq il-Haram ash-Sharif (spjanata tat-Tempju). Waqt il-laqgħa l-Papa kien akkumpanjat mill-Prinċep Ghazi bin Muhammad tal-Ġordanja, li hu responsabbli mill-"Hashemite Fund for the Building and Maintenance of Blessed Al-Aqsa Mosque and the Noble Dome of the Rock" li jaqgħu taħt il-protezzjoni diretta tal-familja rjali tal-Ġordanja.

Wara din it-tislima lir-reliġjon Musulmana, l-Papa niżel taħt l-ispjanata tat-Tempju u fid-9.20 am mar jitlob quddiem il-Ħajt tal-Punent, il-post l-aktar qaddis għar-reliġjon Lhudija. Skont it-tradizzjoni li osservaw ukoll il-Papiet ta' qablu, ħalla talba miktuba bejn il-ġebel kbar li jimmarkaw il-bażi tat-Tempju ta' Erodi, l-uniku fdal ta' dan il-bini imponenti li r-Rumani qerdu darba għal dejjem fis-sena 70 w.K.

Fl-9.45 am il-Papa ittieħed bil-karozza lejn il-memorjal ta' Mount Herzl, fejn hemm midfunin il-mexxejja u s-suldati tal-iStat ta' Israel. Hemmhekk hu waqaf quddiem il-qabar ta' Theodore Herzl, missier in-nazzjon Lhudija. Minn hemm baqa' sejjer lejn il-memorjal tal-Olokawst, il-Yad Vashem, fejn il-Papiet ta' qablu wkoll kienu marru, biex jagħti ġieħ u jfakkar lil-Lhud li ġew sterminati min-Nazi waqt it-Tieni Gwerra Mondjali.

Fi tmiem din il-waqfa obbligatorja, fl-10.45 am il-Papa mar għal żjara ta' kortesija liż-żewġ Rabbini kapijiet ta' Israel fl-Hiechal Shlomo Centre qrib il-Great Synagogue ta' Ġerusalemm. B'dawn il-ġesti l-Papa wera r-rispett tiegħu u tal-Kristjanità lejn ir-reliġjon Lhudija, li magħha l-messaġġ Kristjan għandu rabtiet kbar u intimi.

Il-kumplament tal-għodwa l-Papa għaddiha fi żjarat statali lill-ogħla awtoritajiet ta' Israel. Fil-11.45 am hu għamel żjara ta' kortesija lil Shimon Perez, President ta' Israel, fejn ġedded lilu wkoll l-istedina li jmur il-Vatikan ħalli, flimkien ma' Mahmoud Abbas, jitlob għad-don tal-paċi. Il-Papa kellu kliem mimli rispett lejn il-persuna ta' Perez, li għandu 91 sena, u sejjaħlu "raġel tajjeb u għaqli". Mill-palazz presidenzjali l-Papa mbagħad mar fil-Hotel Notre Dame, proprjetà tal-Vatikan, faċċata tal-kunvent Franġiskan ta' San Salvatur fuq in-naħa l-oħra, barra mill-ħitan tal-Belt il-Qadima. Hemmhekk il-Papa kellu laqgħa privata mal-Prim Ministru ta' Israel, Benjamin Netanyahu.

Il-Papa fis-Santu Sepulkru

Il-Papa fiċ-Ċenaklu

Suppost li fis-1.30 pm il-Papa kellu jiekol mad-delegazzjoni Vatikana fil-Hotel Notre Dame. Kienu saru s-2.30 pm, imma l-Papa ħareġ b'waħda mis-sorpriżi tipiċi tiegħu. Talab li, flok jiekol f'Notre Dame, il-Kustodju tal-Art Imqaddsa, Patri Pierbattista Pizzaballa, jmur miegħu fil-kunvent ta' San Salvatur għax ried jiekol mal-Patrijiet Franġiskani! Wieħed jista' jimmaġina l-ferħ fi ħdan il-komunità Franġiskana tal-kunvent prinċipali tal-Kustodja. Il-Papa daħal fir-refettorju u qagħad għal ikla sempliċi u ordinarja mal-patrijiet, filwaqt li sab ukoll ħin biex isellem lill-patrijiet anzjani tal-infermerija, lill-istudenti Franġiskani, lis-sorijiet Franġiskani Maltin li jaħdmu fil-kċina, u lil xi dipendenti. Kien ġest ta' umanità u sempliċità kbira li ġie apprezzat minn kulħadd.

Wara l-ikel il-Papa ħalla San Salvatur u mar fuq l-Għolja taż-Żebbuġ, fejn kellu laqgħa oħra mal-Patrijarka Ekumeniku Bartolomeo fil-monasteru tal-Viri Galilei, li l-Griegi Ortodossi għandhom fuq l-Għolja taż-Żebbuġ, ftit bogħod mill-Post tal-Axxensjoni. Fl-4 pm il-korteo papali wasal fil-Bażilika tal-Agunija tal-Ġetsemani, fejn il-Papa mexxa laqgħa ta' talb li għaliha attendew saċerdoti, reliġjużi irġiel u nisa, u seminaristi djoċesani u reliġjużi ta' Ġerusalemm.

Fil-5.30 pm il-Papa mar għall-aħħar appuntament tiegħu ta' talb fl-Art Imqaddsa. Dan kien it-tieni mument l-aktar importanti taż-żjara, wara l-laqgħa ekumenika fil-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu. Papa Franġisku ċċelebra l-Quddiesa fiċ-Ċenaklu, flimkien mal-kardinali, isqfijiet ordinarji tal-Art Imqaddsa u partikolarment bil-preżenza tal-Patri Kustodju Pierbattista Pizzaballa u l-istudenti Franġiskani tal-Kustodja li mexxew il-kant u s-servizz liturġiku. Papa Franġisku kellu privileġġ speċjali li jiċċelebra l-Ewkaristija proprju fil-Post Qaddis tal-Aħħar Ċena, tad-dehriet ta' Kristu Irxoxt lill-Appostli, u tal-inżul tal-Ispirtu s-Santu nhar Pentekoste. L-aħħar darba li ġiet iċċelebrata Quddiesa b'mod uffiċjali fiċ-Ċenaklu kien fis-sena 2000, meta żar l-Art Imqaddsa l-Papa San Ġwanni Pawlu II. Nużaw il-kelma "uffiċjali" għax sfortunatament ta' spiss isiru ċelebrazzjonijiet tal-Ewkaristija b'mod abużiv minn gruppi Kattoliċi u mhumiex, bi ftehim sigriet mal-awtoritajiet reliġjużi Lhud li jieħdu

ħsieb il-Qabar ta' David taħt iċ-Ċenaklu, fil-binja li kienet u għadha uffiċjalment l-ewwel kunvent tal-Franġiskani fl-Art Imqaddsa, fejn huma damu mill-1335 sal-1552. Il-Post Qaddis taċ-Ċenaklu ġie mogħti lill-Franġiskani weħidhom mill-Knisja Kattolika u min jagħmel użu minnu b'mod abużiv ikun qiegħed imur kontra l-interessi tal-istess Knisja Kattolika li qed titħabat biex dan il-Post Qaddis jirritorna għand il-proprjetarji uffiċjali u uniċi tiegħu, il-Patrijiet Franġiskani tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa, li naturalment ikunu disponibbli li jiftħuh għall-użu tal-Insara kif jagħmlu fis-Santwarji l-oħrajn kollha.

Il-Quddiesa fiċ-Ċenaklu ntemmet b'diskors mill-isbaħ li għamel il-Kustodju tal-Art Imqaddsa, Patri Pierbattista Pizzaballa. Fost affarijiet oħrajn qal: "Miċ-Ċenaklu, li ġiet akkwistat biex jingħata lill-Franġiskani fis-sena mbiegħda 1333, il-patrijiet kienu jmorru biex jiċċelebraw b'mod solenni l-Quddies kantat u l-Uffiċċji Divini fil-Qabar ta' Kristu, kif jirrakkontaw il-kronaki. Il-ftuħ għall-evanġelizzazzjoni missjunarja ta' San Franġisk, fil-fatt, wasslet lill-patrijiet fl-Art tal-Fidwa tagħna u l-Knisja ikkonfermat din il-missjoni tagħna bħala Kustodji tal-Postijiet Qaddisa. Kif tara, ma hawnx bażilika li tħares il-post fejn Ġesù ċċelebra l-aħħar Għid tiegħu, fejn Hu talab għall-Appostli, fejn bħala Irxuxtat deherilhom biex jagħtihom il-Paċi, fejn l-Ispirtu niżel fuq l-Appostli miġburin fit-talb flimkien mal-Verġni Marija. F'din is-sala ma nistgħux niċċelebraw l-Ewkaristija, anke jekk illum hu eċċezzjoni. F'dan il-post Ġesù qasam il-ħobż u ta lid-dixxipli l-kalċi tal-inbid il-ġdid, filwaqt li tahom il-mandat li jirrepetu l-istess kliem u għemil tiegħu, u hekk għamel li l-preżenza vera tiegħu tibqa' dejjem fostna. Dan hu wieħed mill-aktar postijiet feriti fl-Art Imqaddsa, hu xhieda ta' tant feriti fil-popli li jgħixu f'din l-Art. Imma aħna rridu nemmnu li dawn il-feriti għandhom rabta misterjuża u vera mal-istimmati tal-Passjoni li bihom l-Irxuxtat, hawnhekk, deher lill-Appostli. Din ir-rabta hi misterjuża u vera bl-istess mod li hi dik il-Paċi li Ġesù tana u li ħallielna bħala wirt, il-Paċi li hi Hu nnifsu, il-Mulej rebbieħ fuq il-ħażen u l-mewt. Missier qaddis, aħna, il-Knisja, irridu nkomplu nkunu Kustodji ta' dawn il-feriti."

Kienu s-7.15 pm meta Papa Franġisku temm din l-aħħar waqfa tiegħu fl-Art Imqaddsa u ttieħed lejn l-elikotteru li, minn Mount Scopus, wasslu fl-ajruport internazzjonali Ben Gurion. Hemmhekk, wara ċ-ċerimonja tal-aħħar u t-tislima tal-President u Prim Ministru ta' Israel, il-Papa tela' fuq l-ajruplan tal-kumpanija Israeljana El Al, li fit-8.15 pm tar lejn il-Baħar Mediterran biex iwassal lill-Papa lura fl-ajruport ta' Ciampino u minn hemm fil-Vatikan, fejn wasal fil-11 pm.